

VÝZVY ČESKÉ GEOGRAFIE: OD „ČERNÉ KNIHY“ KE SVĚTLÝM ZÍTRĚKŮM

MATOUŠEK, R., VOGT, D., ŽENKA, J. (2011): Challenges for Czech Geography: From the “Black Book” to a Bright Future – Informace ČGS, 30, 2, pp. 8–17. – The aim of this article is to call attention to one of the most significant challenges facing Czech geography: the low cumulative nature of recent geographical research, and to suggest certain avenues for improvement. In the authors' opinion, the primary cause behind this problem is a combination of (i) theoretical weakness and lack of theoretical discussion with (ii) excessive thematic fragmentation of research that is, moreover, oriented mostly on Czechia and its micro-regions. Systematic geographic disciplines do not sufficiently create the conditions necessary for true geographical synthesis. Regional geography, however, could perform this key task. The identification of core research topics that could be capable of stimulating theoretical discussions is the first step towards truly synthetic geographical research.
KEY WORDS: Czech geography – cumulativeness – synthesis – thematic fragmentation.

Autoři děkují doc. Aloisi Hynkovi a doc. Ludku Sýkorovi za organizaci kulatého stolu „Diskurz a politika v české geografii“ v rámci XXII. sjezdu České geografické společnosti v Ostravě.

Úvod

Reflexe vlastního výzkumu, stavu disciplíny a jejího dalšího směřování v kontextu vývoje oboru v zahraničí, rozvoje ostatních disciplín i změn společnosti a přírodního prostředí představuje základní zpětnou vazbu v akademické komunitě a je nutnou podmínkou myšlenkového obohacování oboru. V posledních deseti letech vzniklo v české geografii několik příspěvků, které ve velké míře shrnovaly proměny disciplíny v kontextu společenských změn po roce 1989, a to často u příležitosti významných konferencí a sjezdů České geografické společnosti (Bičík, Hampl 2000; Hampl 2006; Hampl, Dostál, Drbohlav 2007). Perspektivy slovenské i světové geografie pak v rozsáhlém historicko-teoretickém příspěvku rozebral Matlovič (2006). Další práce se zaměřovaly na podrobnou diskuzi dílčích teoretických otázek, konceptů nebo metod používaných v české geografii s cílem nabídnout alternativní pohled k doposud převažujícím náhledům (např. Sýkora 2008; Osman a kol. 2011).

Prací, které patří do druhé skupiny, je podle našeho názoru méně, než je třeba. Pouze výjimečně dochází v české (a slovenské) geografii k teoretickým diskuzím. Pomineme-li kontroverzi k používání jednoslovného označení Česko, diskuze proběhla pouze nad článkem Aloise Hynka o krajině (Hynek 2008; Bičík 2008; Kolečka 2008; Kučera 2009) a nad nomotetickou/idiografickou geografii (Hampl 2008; Matlovič 2007; Sýkora 2008). Poslední významnou publikaci zaměřenou na diskuzi teoretických konceptů v geografii tak stále zůstává editovaná monografie z počátku 90. let (Sýkora ed. 1993). Není tedy na čase zvednout zrak od „Černé knihy“ a posunout diskuzi v naší geografii opět dále?

Tento příspěvek vychází z naší prezentace v rámci kulatého stolu „Diskurz a politika v naší geografii“ na XXII. sjezdu ČGS. Upozorňuje na potřebu teoretické debaty v české geografii, která by směřovala k vnitřní integraci a syntéze

geografických poznatků a dodávala podněty pro rozvoj disciplíny a pro její společenskou relevanci. Vzhledem k našemu zaměření hovoříme o geografii z pohledu geografie sociální či humánní. Tímto se omlouváme kolegům fyzickým geografům a kartografům. Rádi si přečteme podobné reflexe jejich oboru na stránkách Informací ČGS.

Syntetizující geografie nebo fragmentovaná českografie?

Alois Hynek se (podobně jako Matlovič 2006 na Slovensku) ve svém plenárním příspěvku na sjezdu ČGS v Ostravě ptal, zda má česká geografie nějaké ústředí, zda je jednotná či rozdělená. Poukázal na epistemologickou obtížnost komunikace fyzické a sociální geografie, chybějící funkci amalgámu, kterým není GIS ani kartografie. Regionální geografie tuto funkci plní často pouze formálně (Hynek 2010). Luděk Sýkora jádro či podstatu geografie nachází ve studiu komplexní regionální organizace a zdůrazňuje nutnost orientace na koncepty s integrujícím potenciálem: prostor, místo, region a krajina. Jako čeští geografové máme „začít pracovat na projektu komplexní a syntetizující geografie (na platformě regionální geografie), o němž v obecné rovině vykládáme univerzitním studentům, ale jaksi nám chybí příklady realizace v praxi“ (Sýkora 2010).

Aniž bychom zpochybňovali integrační potenciál regionální geografie, rádi bychom poukázali na klesající význam této disciplíny, která se mj. odráží na malém počtu regionálněgeografických článků v českých geografických časopisech (viz tab. 1). Tento trend se musí nezbytně projevit též na poklesu významu výzkumem nerozvíjené, tedy ustrnulé, regionální geografie makroregionů ve výuce na řadě univerzit. České práce inspirované „novou regionální geografii“ a zaměřující se na formování regionů a lokální a regionální identity, zejména v periferních oblastech (Chromý 2004; Jančák, Havlíček, Chromý, Marada 2008) pak tuto integrující roli (zatím) neplní. Na rozdíl od „nové regionální geografie“ v anglosaském kontextu se totiž české studie nezaměřují primárně na studium integrace lokalit do obecných sociálních a ekonomických procesů, které konceptualizovala radikální geografie a kritické sociální vědy (Sayer 1989). Česká škola „nové regionální geografie“ sice využívá sociálněvědní koncepty identity nebo sociálního kapitálu, ale v oblasti ekonomické geografie se vztahuje stále k teoriím skupiny jádro–periferie (Havlíček, Chromý 2001), které již byly nahrazeny jinými přístupy (Blažek, Uhlíř 2002), a především si klade jiný typ otázek (např. regionální diferenciaci sociálního a lidského kapitálu).

Jaké jsou tedy v české geografii předpoklady pro spolupráci a syntézu? Pro počáteční orientaci jsme zpracovali přehled tematického a měřítkového zaměření článků ve třech významných českých geografických periodících. Hlavním znakem je empirický charakter článků a dominantní orientace české geografie na problematiku Česka; studie se zabývají maximálně národní úrovní, mnohdy však úrovní mikroregionální a lokální (viz tab. 1). To je na jednu stranu pozitivní – geografická orientace na Česko a místní problémy (např. pražské aglomerace) je obecně více relevantní a aplikovatelná než např. analýza konfliktů v Čadu, která bude mít bez přímé účasti výzkumníka v dané oblasti a znalosti příslušného jazyka pravděpodobně kompilační a povrchní charakter.

Tab. 1 – Počty článků v časopisech Geografie, Acta Universitatis Carolinae Geographica a Moravian Geographical Reports v období 2005–2010 podle suboboru, regionu a geografického měřítko

Region/měřítko	geografie obyvatelstva a sídelního systému	geografie města	geografie venkova, zemědělství, krajina, land use	ekonomická geografie a regionální rozvoj	politická geografie	regionální geografie	historická a kulturní geografie	teorie a metodologie geografie, geografie vzdělávání	ostatní, hraniční, jinde nezaražené práce	geografie celkem
obec/mikroregion v Česku	4	8	8	9		3	7	4	4	47
mezoregion v Česku		1	1	4		3		3	1	13
Česko	7		4	14		5	4	12		46
střední Evropa	3	4	8	8		5	5	2	1	36
EU 27/Evropa	4				2	2	4	1	1	14
makroregion mimo Evropu		1	2	1	1		1			6
svět					1		3			4
celkem podle regionu	18	14	23	36	4	18	24	22	7	166
lokální/mikroregionální	4	13	13	11		3	9	4	4	61
regionální	3	1	3	6		7		3	1	24
národní	8		7	18		6	7	12		58
nadnárodní/subglobální	3			1	3	2	5	3	2	19
globální					1		3			4
celkem podle měřítko	18	14	23	36	4	18	24	22	7	166

Poznámka: Rozlišení podle regionu pouze lokalizuje předmět výzkumu článku a nevyovídá o geografickém měřítku: Např. analýza suburbanizace v Bratislavském kraji bude zařazena pod střední Evropu; článek o rozvojové pomoci v Ugandě pod makroregion mimo Evropu; obec a mikroregion zahrnují venkovské obce, města, ORP, okresy a účelově vymezené mikroregiony v Česku; mezoregiony zahrnují kraje, NUTS 3/NUTS 2 a účelově vymezené mezoregiony v Česku (Šumava, rozvojová osa podél dálnice D5); střední Evropa = Česko, Slovensko, Polsko, Maďarsko, Slovinsko, Německo a Rakousko; svět zahrnuje analýzy pro dva a více makroregionů. Rozlišení měřítkové úrovně (lokální až globální) vychází z pojetí Hampla (2002, s. 341): Nadnárodní úroveň zahrnuje analýzy pokrývající dva a více států; globální dva a více světových makroregionů (např. NAFTA a EU).

Zdroj: autoři podle on-line archivů časopisů Geografie, AUC Geographica a Moravian Geographical Reports

(Ne)překvapivá je však až na výjimky rezignace na komparativní analýzy států/regionů; zejména se zaměřením na ostatní transformující se státy střední a východní Evropy, Rakousko a Německo, které mohou na základě srovnání vysvětlit specifickou situaci transformujících se českých regionů. Kromě toho jsou čtenářsky atraktivní a mají podstatně vyšší publikační i čitační potenciál než sebekvalitnější empirická studie zaměřená výhradně na Česko.

Na první pohled poměrně vysoký počet článků zabývajících se regionem střední Evropy je totiž výsledkem otevřenosti periodik AUC Geographica a Moravian Geographical Reports zahraničním autorům, kteří však ve většině případů publikují články zabývající se lokální, regionální až národní úrovní na Slovensku, v Polsku a Slovinsku. Jen zcela zanedbatelný počet článků má tendenci se zabývat situací ve více státech najednou a srovnávat je. Ústup od regionální geografie potvrzují i názory českých geografů v nedávném dotazníkovém šetření Siwka (2010), ze kterých se k regionální geografii přihlásilo jen 10 % oproti téměř 50 % geografů sociálních a humánních. Pozici české politické geografie pak vystihuje to, že se přímo k ní nepřihlásil ani jediný respondent, nebo to bylo pod rozlišovací schopností článku, ačkoli u jednoho respondenta uvádí i specializovanější a alespoň politické geografii blízkou, vojenskou geografii. I když vzorek českých geografů označil globální témata jako druhá nejvýznamnější pro budoucí výzkum a téměř čtvrtina podpořila spolupráci s politologií, v publikační aktivitě v hlavních domácích časopisech se tyto preference neodrážejí. Siwek (2010, s. 702) tak podle nás poněkud předčasně vítá „rostoucí orientaci na kulturní a politickou geografii v Česku, která po silném potlačování v době komunismu v poslední době sílí na mnoha českých univerzitách“. Ve světle sebeidentifikace i dosavadní publikační činnosti českých geografů totiž tyto disciplíny mají stále malé zastoupení. Je navíc otázkou, nakolik česká politická a kulturní geografie, snad kromě ostravského pracoviště a několika dalších jednotlivců, zahrnuje i onu mezinárodní a globální perspektivu.

Jak je patrné z dat v tabulce, čeští geografové přestávají být odborníky na dění ve světě. Přestávají být schopni analyzovat procesy probíhající v zahraničí, na makroregionální úrovni a propojovat výzkum na různých měřítkových úrovních. Ztrácejí tedy kompetenci, kterou Radim Perlín při diskusi u kulatého stolu označil jako jednu z klíčových geografických dovedností a specifík (společně s důrazem na hierarchii geografických systémů a schopností regionalizace). Kdo z českých geografů však opravdu používá výše uvedené klíčové koncepty, nebo je dokonce dále rozvíjí? Vždyť poslední článek o konceptu měřítka, představující jeho chápání v angloamerické geografii, vyšel v časopise Geografie roku 1994 (Pavlínek 1994). A jsou uvedené hlavní přednosti geografie stále jen výsadou geografů? Nevčleňují je do svého kurikula také jiné disciplíny?

Vedle ztráty mezinárodního rozhledu v praxi i teoretických konceptech (viz další kapitola) je významnou bariérou kumulativnosti a syntetičnosti tematická fragmentace geografického výzkumu v Česku, kterou ilustruje narůstající počet řešených (mikro)témat mnohdy na lokální a mikroregionální úrovni. Trend atomizace výzkumných témat je z důvodu nutnosti prohlubující se specializace nevyhnutelný a potýká se s ním též „západní“ geografie (Johnston 1998; Paasi 2005). Preference lokální a mikroregionální úrovně v rámci Česka nemusí být problémem v případě, kdy se jedná o případové studie testující hypotézy nebo alespoň dokumentující a ilustrující zvolenou teorii na empirickém příkladě. Teoretická slabost jde však ruku v ruce s převážně empirickým charakterem většiny prací, které málokdy osloví i zahraniční publikum.

Na tomto místě je opět nutno zdůraznit, že podobnost některých trendů se světem může být pouze zdánlivá a rozhodně by neměla sloužit jako omluva obtíží a nedostatečné průbojnosti české geografie na mezinárodním poli. Ačkoli můžeme např. z Paasiho (2005) hodnocení vysledovat, že se finská sociální a kulturní geografie také potýká s řadou témat, je zde rozdíl v rozsahu problému

i dalších aspektech. Mladí finští geografové, přicházející od 80. a 90. let 20. století s novými kriticko-geografickými a postmoderními přístupy, si mohli dovolit v od 60. let dominantně anglofonním finském akademickém prostředí nově psát alespoň dizertace v mateřském jazyce, aniž by se přitom vzdali publikace svých výsledků i na mezinárodním poli. Čeští geografové naproti tomu, i přes značný pokrok v posledních desetiletích, často dosud zůstávají ukrytí za jazykovou bariérou. Teoretické diskuze světové geografie tak čeští geografové „pouze vnímali, ale hlouběji nerozvíjeli“ (Hampl, Dostál, Drbohlav 2007, s. 486). Ačkoli Paasi (2005) i Siwek (2010) shodně zmiňují výskyt kritiky dominance anglosaské geografie, jedná se o kvalitativně odlišné procesy. Čeští geografové, na rozdíl od svých finských protějšků, nepřispívali k budování světových teorií, tedy neusměrňovali onen „anglosaský tlak“ zevnitř.

Kumulativnost a relevance geografického výzkumu: bez sdílených teorií a společných témat usilujeme o syntézu?

Druhou bariérou kumulativnosti, které se budeme dále věnovat, je absence teoretické diskuze, která by mohla být rámcem pro integraci tematicky rozmanitého, ale fragmentovaného poznání. Úsilí musí směřovat k propojování zdánlivě neslučitelných (mikro)témat s využitím zastřešujících konceptů, jakými jsou např. venkov, periferie, globalizace. Jak však vyplývá z Hynkova (2010) i Sýkorova (2010) hodnocení, v české geografii se propojování nedaří, převažující dílčí témata se z říček a slepých ramen v jasný hlavní proud neslévají. Jistou nadějí snad zůstává to, že si čeští geografové i podle Siwka (2010) tyto problémy sami uvědomují a jen 15 % respondentů upřednostnilo subjektivní přístup, kdy „si vybírají témata podle svého zájmu a pokládají vše, čím se geografové zabývají, za vhodnou náplň geografie jako vědy“ (Siwek 2010, s. 365).

Souhlasíme s nezbytností hledání syntetizující geografie a témat s integračním potenciálem, která umožní překlenout rozdílnost řešených problematik, zvýšit kumulativnost poznání a ospravedlnit naši existenci. Pochybujeme ale, že je možné nalézt opravdu společný projekt, jednotnou geografii, neboť ta stávající není konzistentní a vnitřně integrovanou disciplínou. Koncept prostoru resp. prostorových interakcí složek krajinné sféry není dostatečný pro integraci sociální geografie, zahrnující jak odlišné objektivě vymezené disciplíny, jakými jsou např. ekonomická, politická, historická a kulturní geografie, tak řadu alternativních a vůči sobě se vymezujících teoretických škol (působících však primárně mimo geografii, v souvisejících sociálních vědách). Komplexita předmětu geografického výzkumu je v české geografii považována za příčinu (nebo možná omluvu) nízké teoretické rozvinutosti geografie, velké šíře a tím pádem i jednoduchosti a nerozvinutosti metodologického aparátu (Dostál, Hampl 2007).

Geografové studují vztahy mezi kvalitativně rozmanitými složkami a prvky krajinné sféry. Zároveň jejich výzkumy probíhají v unikátních regionálních kontextech daných geografickou polohou, historickým vývojem, institucionálním rámcem a dalšími faktory. Všechny tyto faktory však můžeme zároveň chápat jako výhodu geografie a podnět pro teoretické úvahy. Rozmanitost studovaných situací umožňuje hledat pro každou otázku sice unikátní odpověď, která je však podmíněna interakcí lokálních, národních a globálních procesů ve studovaném území (Amin 2002). Komparativní výzkumné metody, propracované

např. v politologii nebo sociologii (George, Bennett 2005; Ragin, Zaret 1983), umožňují komunikovat jak empirické výsledky, tak jejich teoretické rámce.

Pouze teoretické koncepty aplikované v různých studiích a na základě těchto empirických zjištění diskutované, rozvíjené nebo odmítnuté, mohou zvýšit kumulativnost geografického výzkumu a být „předstupněm“ hledané syntézy. Česká geografie v posledních desetiletích sledovala teoretické diskuze světové geografie z povzdálí (Hampl, Dostál, Drbohlav 2007), ale v pravé chvíli se do věci nevložit. Teorie a koncepty diskutované ve světové geografii často přesahují dílčí (předmětově vymezené) geografické disciplíny. Mohou tedy vytvářet spojnici jak mezi výzkumy různého tematického zaměření, které spolu v české geografii komunikovat neumí, tak mezi výzkumy v různých lokalitách a regionech.

Syntéza poznatků nedostatečně opřených o teoretický rámec zůstává zatím jen v rovině slibů. V Česku je za jádro výzkumu a téma s integrační funkcí považována geografie společenské transformace po roce 1989 (Hampl, Dostál, Drbohlav 2007, s. 486). Je škoda, že ani toto unikátní a neopakovatelné výzkumné téma nevedlo k tvorbě teorií „středního dosahu“, které by vytvořily platformu pro komunikaci a návaznost rozličných výzkumných témat. Ač velmi vítáme pokusy o propojení a syntézu výsledků sociální, regionální i fyzické geografie a demografie (Hampl a kol. 2001; Jeřábek, Dokoupil, Havlíček 2004; Dostál, Langhammer 2008), nelze se vyhnout dojmu, že tyto monografie jsou souborem kvalitních, ale vzájemně nepropojených a často míjejících se příspěvků zastřešených obecným úvodem.

V prostředí tematické fragmentace je důraz kladen na inovaci – přijít s něčím novým (tedy pro českou geografii, což mnohdy ani není příliš těžké). Avšak význam, potenciál pro tvorbu teorií nebo aplikačních studií, a zejména možnost navázat a rozvinout výsledky již řešených témat, zůstává v pozadí zájmu. Nosná a společensky relevantní témata jsou pak často považována za zastaralá a nedostatečně „sexy“, shodou okolností bývají také zpravidla nejobtížněji řešitelná. Nebo existuje jiný důvod, proč česká geografie věnuje tak málo pozornosti např. problematické energetiky v geopolitických souvislostech, sektoru služeb, který generuje 60 % HDP Česka, nebo regionálním disparitám v EU 27 s důrazem na nové členské země?

Společensky aktuální témata zároveň představují výzvu v podobě mimořádně vysoké konkurence v rámci světové geografie i mimo ni, která je typická pro témata považována v teoretické, metodologické nebo aplikační rovině za aktuální a relevantní. Při výzkumu problematiky průmyslových okrsků/klastrů se nutně musí začínat s prací Marshalla (1890), po které do dnešní doby následovaly stovky odborných článků, a další neustále přibývají. Vlastní práce pak musí být teoreticky i empiricky kvalitní, protože je pravděpodobné, že o ni bude v akademické komunitě i v praxi zájem. Bohužel častější je vybrat si možná (v případě dobrého teoretického ukotvení) zajímavé, nicméně okrajové mikrotéma, to řešit např. pro okres Jeseník a užívat si neotřesitelné pozice lokálního monopolisty. Co na tom, že mimo českou geografii si tento článek nikdo nepřečte? Stačí mít pár „bratrů ve zbrani“, kteří vás ocitují ve smyslu, že jste se daným tématem zabývali (necitují obsah, neplatí již ono cimrmanovské „mně o myšlenku se jedná“). Jak ironicky a trefně poznamenal Leoš Jeleček na sjezdu ČGS v Ostravě: „Geografové českých zemí, citujte se!“ Nic proti tomu, ale stojíme o citace rozvíjející nebo zpochybňující naše teoretická východiska,

používané metody nebo interpretaci výsledků, nikoli citace ve stylu „Matoušek se sociální spravedlností s oblibou, snad alespoň jednou – možná, zabýval“.

Jedním z kroků pro změnu současného stavu je formulování nosných témat geografického bádání na základě všeobecného (i když obtížně dosažitelného) širšího konsenzu (Herbert, Matthews 2004). Tato témata musí mít integrující charakter, zastřešovat řadu rozdílných mikrotémat řešených v současnosti a umožnit spolupráci mezi jednotlivci a výzkumnými týmy. Je třeba je vymezit konkrétněji než na úrovni základních geografických konceptů – místo, prostor, krajina, geografické měřítko a region. Integrující témata by měla splňovat následující kritéria:

- a) společenská relevance (aktuálnost, mediální pozornost, objektivní význam – např. rizikové procesy jako povodně, demografické stárnutí obyvatelstva, dopady přímých zahraničních investic na regionální rozvoj atd.);
- b) prostor jakožto konstituent socio-ekonomických jevů a procesů;
- c) průmět studovaných procesů a jevů v území (regionu, krajině, místě).

Je nezbytné studovat přednostně jevy a procesy, které jsou konstituovány nebo zásadním způsobem ovlivňovány či ovlivňují prostorové vztahy/geografickou polohu/konfiguraci krajině sféry. Řada geografů má tendenci řešit témata primárně spadající do jiných disciplín, pro které jsou prostorové aspekty až druhotným výsledkem jejich vývoje. Následně zjišťují, že geografické pojetí je obtížné (např. z důvodu nedostatku statistických dat či vysoké komplexity studovaného jevu), proto jej opouštějí a začínají replikovat přístupy jiných sociálních věd.

Územním průmětem není myšleno, že integrující roli by měla mít pouze regionální geografie ve smyslu komplexní geografické charakteristiky regionu. Regionální geografie (viz i Matlovič, 2006) má nepochybně integrační potenciál (např. komplexní vymezení periferních oblastí či hledání příčin rozdílů v ekonomické výkonnosti regionů EU), ale spektrum řešitelných (a publikovatelných) témat je poměrně úzké a vysoká komplexita studovaných jednotek vyžaduje úzkou spolupráci většího počtu odborníků. Přesto však území/místo/region/krajina může a musí integrovat jednotlivá geografická témata, především však ve smyslu analýzy vlivu jednotlivých faktorů v územním průmětu resp. vzájemného vlivu jednotlivých faktorů a geografického prostředí.

Příkladem „špatné praxe“ může být analýza přílivu přímých zahraničních investic (PZI) do české ekonomiky, která se zaměří na objem a odvětvovou strukturu PZI, institucionální rámec (investiční pobídky) a rozdíly v produktivitě práce mezi firmami v českém a zahraničním vlastnictví. V poslední kapitole uvede autor mapu rozmístění PZI na úrovni okresů, aby „práce byla geografická.“ Geografická analýza by se však měla zaměřit např. na vliv geografické makropohy Česka v EU, geodopravní polohy průmyslových center (např. vzhledem k dálnici a hranici s Německem) či rozmístění jednotlivých průmyslových zón na územní diferenciaci přílivu PZI. Nebo na otázku, do jaké míry ovlivňují technologické faktory a organizace práce nezbytnost geografické blízkosti dodavatelských a odběratelských firem pro transakční náklady, spolupráci na výzkumu a vývoji a šíření znalostí/innovací, to vše v kontextu lidského a sociálního kapitálu i mnohoúrovňově působících politicko-geografických faktorů v území. Tedy se zohledněním regionálně-geografického kontextu, který bude ovlivňovat to, co je z dlouhodobého hlediska pro společnost podstatné: Zda bude pravděpodobně docházet k dlouhodobé aglomeraci firem v daném odvětví.

Závěr

Nízká kumulativnost geografického výzkumu nevytváří dobré předpoklady pro tolik proklamovanou syntézu, kterou může sociální a regionální geografie výrazně a svébytně přispět k poznání. Příčinou, ale svým způsobem i důsledkem tohoto stavu jsou výše diskutované problémy tematické fragmentace empirických výzkumů orientovaných převážně na obce nebo regiony v Česku bez důkladné teoretické konceptualizace, která by byla diskutována, rozvíjena nebo poskytla základ pro komparativní výzkumy.

Jak vidno, nemáme téměř na co navazovat, nemáme o čem diskutovat. Míjíme se tematicky, používáme navzájem odlišné a nekompatibilní teorie ze sociologie, ekonomie, politologie a dalších sociálních věd. Mnohdy teorie prakticky nepoužíváme vůbec, tím méně je testujeme a rozvíjíme. Nepotkáváme se často ani v regionech – jeden studuje Deblínsko, druhý Jesenicko, třetí Jemnicko... Alespoň se shodneme na tom, že budeme řešit Česko, protože na západ od Aše jsou lvi a na východ od Jablunkova nejspíš medvědi. Je sice dobré se potkat alespoň na národní úrovni, ale musíme řešit Česko ne izolovaně, nýbrž v mezinárodním kontextu. Postrádáme srovnání trendů vývoje českých regionů se situací v jiných zemích, což nepřispívá k obohacování teoretické diskuze, ačkoliv ani samotné komparativní analýzy toto nemusí zajistit, pokud budou na ostatní studie navazovat jen formou bezobsažných citací.

Jaké konkrétní kroky můžeme udělat pro zvýšení kumulativnosti geografického výzkumu v Česku a přiblížení se kýžené syntéze? Uvedeme zatím pouze jeden, který nás zaměstná na dost dlouho, pokud k němu přistoupíme. Pokusme se specifikovat témata výzkumu, která budou považována pro českou geografii za nosná – tedy témata s vysokou společenskou relevancí ve vztahu k problémům důležitým především pro Česko/střední Evropu/EU, vysokou relevancí z hlediska rozvoje teorie a metodologie nebo zásadním přínosem pro didaktiku geografie. Nosná témata je třeba vymezit na základě široké diskuze v rámci geografické obce, kterou by měly vést nejvýznamnější osobnosti jednotlivých geografických pracovišť a neměli by z ní být vyloučeni odborníci z praxe. Osman a kol. (2011) ilustrují na příkladu výzkumu zemědělství, krajiny, časoprostoru a propojení výzkumu a didaktiky geografie témata s potenciálem překonat tradiční dualismy jako fyzická versus sociální geografie, čas versus prostor nebo výzkumná versus pedagogická funkce geografie. Najdeme více takových témat? Každopádně nelze čekat jednotný konsenzus. Přínosem by bylo i vymezení těchto témat na úrovni jednotlivých kateder, které by takto mohly i veřejně deklarovat, že oproti jiným katedrám kladou větší důraz na výzkum ve specifických tématech či regionech. Samotné navržení nosných témat nijak neostrakizuje výzkumné projekty spadající mimo tuto kategorii, spíše by mělo stimulovat k pokusům o integraci výsledků těchto mnohdy velmi úzce vymezených výzkumů. Výběr výzkumných témat a otázek je vždy výsledkem svobodného rozhodnutí výzkumníka (včetně autorů tohoto příspěvku, jehož subjektivitu podtrhuje jeho diskuzní charakter), ovlivněného řadou individuálních i sociálních faktorů. Zároveň však věda (a vědecká disciplína) jako „sama sebe regulující činnost“ (Giddens 1984) může individuální rozhodnutí a dráhy ovlivňovat, kultivovat a stimulovat. Každopádně vymezujeme i na stránkách geografických časopisů, diskutujeme a hojně se přitom citujeme, geografové českých zemí!

Literatura:

- AMIN, A. (2002): Spatialities of Globalization. *Environment and Planning A*, 34, s. 385–399.
- BIČÍK, I. (2008): Geografie ve studiu krajiny. Reakce na stejnojmenný příspěvek doc. Hynka. *Geografie*, 113, č. 1, s. 85–88.
- BIČÍK, I., HAMPL, M. (2000): Czech Human Geography: Research and Problems. *Geografie*, 105, č. 2, s. 118–128.
- BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. (2002): Teorie regionálního rozvoje – nástin, kritika, klasifikace. *Karolinum, Praha*, 211 s.
- DOSTÁL, P., HAMPL, M. (2007): Systemic geographical approach, methodological plurality, uncertainties and risks. In: Dostál, P., Langhammer, J. (eds.): *Modelling Natural Environment and Society*, PrF UK v Praze, P3K, Praha, s. 29–44.
- DOSTÁL, P., LANGHAMMER, J., eds (2007): *Modelling Natural Environment and Society: Geographical Systems and Risk Processes*. PrF UK v Praze, P3K, Praha, 283 s.
- GEORGE, A., BENNETT, A. (2005): *Case Studies and Theory Development in Social Sciences*. MIT Press, Cambridge (USA), 256 s.
- GIDDENS, A. (1984): *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. Polity, Cambridge, 402 s.
- HAMPL, M. (2002): Regionální organizace společnosti: principy a problémy studia. *Geografie*, 107, č. 4, s. 333–348.
- HAMPL, M. (2006): Sociální geografie: proměny tematické orientace i přetrvávání výchozích problémů studia. *Geografie*, 111, č. 4, s. 382–400.
- HAMPL, M. (2008). Nomotetická nebo idiografická geografie: alternativnost nebo komplementarita? *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, 50, č. 1, s. 19–32.
- HAMPL, M. a kol. (2001): Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie. UK v Praze, PrF, Praha, 328 s.
- HAMPL, M., DOSTÁL, P., DRBOHLAV, D. (2007): Social and Cultural Geography in the Czech Republic: Under Pressures of Globalization and Post-Totalitarian Transformation. *Country Report. Social and Cultural Geography*, 8, č. 3, s. 475–493.
- HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P. (2001): Příspěvek k teorii polarizovaného vývoje území se zaměřením na periferní oblasti. *Geografie*, 106, č. 1, s. 1–11.
- HERBERT, D., MATTHEWS, J. (2004): *Unifying Geography: Common Heritage, Shared Future*. Routledge, London, 416 s.
- HYNEK, A. (2008): Geografie ve studiu krajiny. *Geografie*, 113, č. 1, s. 79–85.
- HYNEK, A. (2010): Geografie – jediná? rozdělená? jednotná? mnohá? síťová? moc a odpor, proudy a stroje? Vyžádaná přenaška na XXII. sjezdu České geografické společnosti, 31. 9. – 3. 10. 2010, Ostravská univerzita v Ostravě, PrF, KSGRR, Ostrava, 2 s. (dostupné na: http://konference.osu.cz/cgsostrava2010/dok/hynek_teze_formatovano.pdf).
- CHROMÝ, P. (2004): Historická a kulturní geografie a nové přístupy v regionálním studiu. Dizertační práce. UK v Praze, PrF, KSGRR, Praha, 60 s. + příl.
- JANČÁK, V., HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P., MARADA, M. (2008): Regional Differentiation of Selected Conditions for the Development of Human and Social Capital in Czechia. *Geografie*, 113, č. 3, s. 269–284.
- JERÁBEK, M., DOKOUPIL, J., HAVLÍČEK, T. a kol. (2004): České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkování? *Academia, Praha*, 304 s.
- JOHNSTON, R. J. (1998): Fragmentation around a defended core: the territoriality of a geography. *Geographical Journal*, 164, č. 2, s. 139–147.
- KOLEJKA, J. (2008): Reakce na diskuzní příspěvek doc. Hynka. *Geografie*, 113, č. 1, s. 89–90.
- KUČERA, Z. (2009): Krajina v české geografii a otázka relevance přístupů anglo-americké humánní geografie. *Geografie*, 114, č. 2, s. 145–155.
- MARSHALL, A. (1890): *Principles of Economics*. Macmillan and Co., London, 706 s.
- MATLOVIČ, R. (2006): Geografia – hľadanie tmelu (k otázke autonómie a jednoty geografie, jej externej pozície a inštitucionálneho začlenenia so zreteľom na slovenskú situáciu). In: Matlovič, R., Ira, V. (eds.): *Vývoj, súčasný stav a perspektívy slovenskej geografie v 21. storočí*. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Prírodné vedy, XLIV., Folia Geographica*, 9, s. 6–43.
- MATLOVIČ, R. (2007): Hybridná idiograficko-nomotetická povaha geografie a koncept miesta s dôrazom na humánnu geografiu. *Geografický časopis*, 59, č. 1, s. 3–23.

- OSMAN, R., TRÁVNÍČEK, J., TROJAN, J., KONEČNÝ, O. (2011): K čemu doktorandi? Pokračování diskuze XXII. sjezdu České geografické společnosti v Ostravě. *Informace ČGS*, 30, č. 2, s. 18–24.
- PAASI, A. (2005): Between national and international pressures: contextualizing the progress of Finnish social and cultural geography. *Social & Cultural Geography*, 6, č. 4, s. 607–615.
- PAVLÍNEK, P. (1994): Geografický řád v anglo-americké geografii. *Geografie*, 99, č. 3, s. 189–200.
- RAGIN, C., ZARET, D. (1983): Theory and Method in Comparative Research: Two Strategies. *Social Forces*, 61, č. 3, s. 731–754.
- SAYER, A. (1989): The “new” regional geography and problems of narrative. *Environment and Planning D: Society and Space*, 7, č. 3, s. 253–276.
- SIWEK, T. (2010): Současná geografie očima českých geografů. *Geografie*, 115, č. 4, s. 361–376.
- SÝKORA, L., ed. (1993): Teoretické přístupy a vybrané problémy v současné geografii. UK v Praze, PŘF, KSGRR, Praha, 201 s.
- SÝKORA, L. (2008): Idiografická nebo nomotetická koncepce v geografii: kontraproduktivní spor o povahu a podstatu poznání. *Geografický časopis*, 60, č. 3, s. 299–315.
- SÝKORA, L. (2010): Současný stav a nové trendy: kritické zhodnocení české v kontextu světové sociální geografie (hlavní teze příspěvku). Vyžádaná přenáška na XXII. sjezdu České geografické společnosti, 31. 9.–3. 10. 2010, Ostravská univerzita v Ostravě, PŘF, KSGRR, Ostrava, 3 s. (dostupné na: http://konference.osu.cz/cgsostrava2010/dok/sykora_teze_formatovano.pdf).

Pracoviště autorů: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Albertov 6, 128 43 Praha; e-mail: roman.matousek@natur.cuni.cz, vogt@natur.cuni.cz, janzenka@gmail.com.

Citační vzor:

MATOUŠEK, R., VOGT, D., ŽENKA, J. (2011): Výzvy české geografie: Od „Černé knihy“ ke světlym zítřkům. *Informace ČGS*, 30, č. 2, s. 8–17.